

IN OPDRACHT VAN DE PROVINCIE ZUID-HOLLAND

Rapport Verkenning regeneratief toerisme

SHIRLEY NIEUWLAND

PARADISE FOUND CONSULTANCY |
FEBRUARI 2024, VERSIE 2.0 JANUARI 2026

PARADISE
FOUND

— Inhoud

1. INTRODUCTIE	3
2. WAT IS REGENERATIEF TOERISME?	4
2.1 VERSCHIL DUURZAAM EN REGENERATIEF TOERISME	6
3. SYSTEEMVERANDERING: OP WEG NAAR EEN REGENERATIEVE ZIENSWIJZE	7
3.1 BIJDRAGEN AAN DE TRANSITIE	9
3.2 DE ROL VAN DE PROVINCIE IN TRANSITIES EN SYSTEEMVERANDERING	11
4. HOE BETREK JE DE GEMEENSCHAP	14
4.1 HOE ZIET EEN CO-CREATIEF PROCES ERUIT?	15
4.2 REGENERATIEVE VRAGEN STELLEN	16
4.3 FINANCIERING, CO-CREATIE EN REGENERATIE	18
5. RANDVOORWAARDEN EN SUCCESFACTOREN	19
5.1 RANDVOORWAARDEN	19
5.2 CHECKLIST REGENERATIEF OF NIET	22
5.3 NETTO POSITIEVE IMPACT IN KAART BRENGEN	24
5.4 EEN REGENERATIEVE MANIER VAN 'METEN'	24
6. REGENERATIEF TOERISME EN TRANSITIE LANDELIJK GEBIED	26
6.1 CROSSOVERS TUSSEN AGROTOERISME EN REGENERATIEF TOERISME	26
6.2 MOGELIJKE OBSTAKELS	29
7. VOORBEELDEN	30
7.1 VLAANDEREN	30
7.2 WANAKA, NIEUW-ZEELAND	31
7.3 HAWAII, VERENIGDE STATEN	32
7.4 CANADA	33
8. AANBEVELINGEN	34
9. BRONNEN	36

1. Introductie

“Daarnaast heeft regeneratief toerisme de kracht om ambities van verschillende beleidsterreinen met elkaar te verbinden”

Bestemmingen in balans en het versterken van de positieve impact van toerisme is een belangrijk thema voor de provincie Zuid-Holland. Regeneratief toerisme heeft de potentie om deze ambities te verwezenlijken. Regeneratief toerisme krijgt steeds meer naamsbekendheid wereldwijd en is inmiddels een veel besproken onderwerp in de toeristische sector. Deze manier van ontwikkelen van toerisme kent veel voordelen op zowel sociaal als ecologisch gebied en heeft als belangrijkste uitgangspunt om een netto positieve impact te maken. Daarnaast heeft regeneratief toerisme de kracht om ambities van verschillende beleidsterreinen met elkaar te verbinden. Niet alleen toeristische doelstellingen worden bereikt, maar juist ook de bredere doelstellingen die een bestemming heeft kunnen worden bereikt middels toerisme. Toerisme wordt daarmee een middel in plaats van een doel op zichzelf, een manier van denken over toerisme die ook in Nederland steeds meer voet aan de grond krijgt (o.a. in Perspectief 2030 van het NBTC).

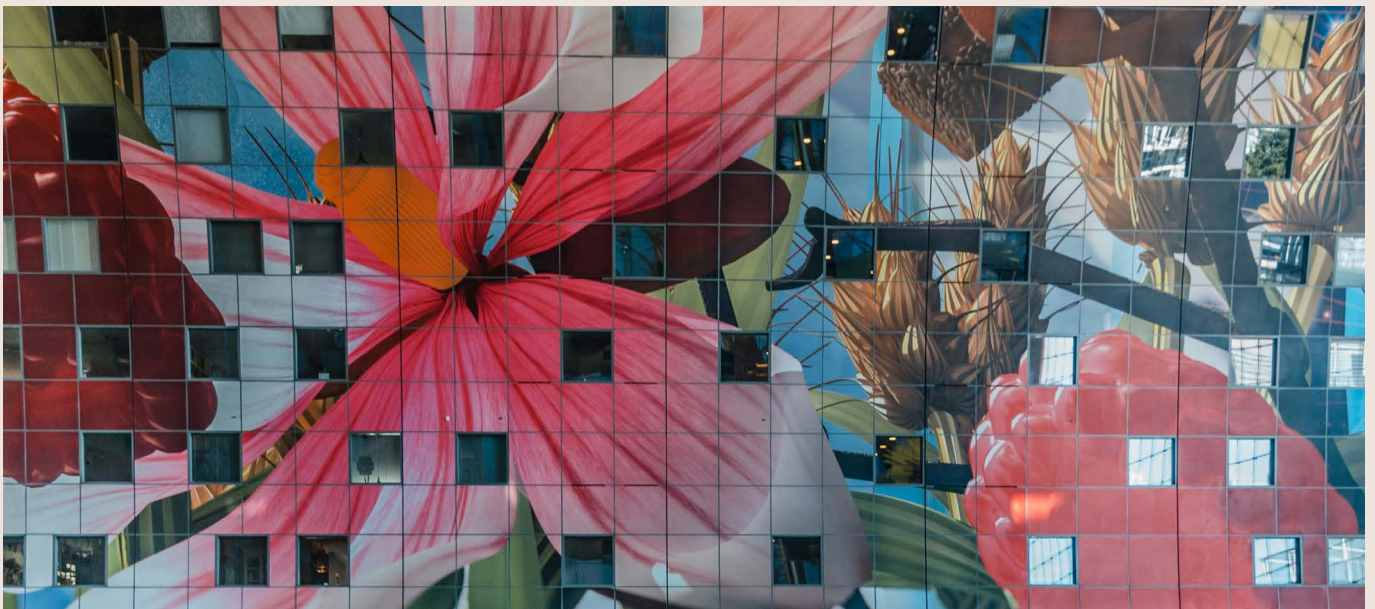
Tegelijkertijd wordt er veel misbruik gemaakt van de term omdat er onvoldoende kennis beschikbaar is en het een nieuwe manier voor organisaties is om te greenwashen maar dan met een nieuwe term. Omdat er nog veel onbekend is over regeneratief toerisme vraagt het onderwerp om meer uitwerking. Wat betekent het om toerisme op een regeneratieve manier te ontwikkelen? Welke stappen kunnen er genomen worden om tot regeneratief toerisme te komen en welke rol kan een partij als de Provincie Zuid-Holland hierin hebben? Om duidelijkheid te scheppen voor alle betrokken partijen gaat dit document in op de vraag wat regeneratief toerisme precies betekent, hoe dit ontwikkelt kan worden en welke kansen en uitdagingen er liggen. Omdat één van de grotere uitdagingen van de Provincie Zuid-Holland de transitie van het landelijk gebied is, wordt er ook specifiek ingegaan op de mogelijkheden die regeneratief toerisme biedt voor dit vraagstuk. Tot slot worden er ter inspiratie een aantal voorbeelden besproken van bestemmingen die al eerste stappen gemaakt hebben richting regeneratief toerisme.

2. Wat is regeneratief toerisme?

Er is geen eenduidige definitie van regeneratief toerisme die door iedereen gebruikt wordt. Wel zijn er een aantal kenmerken waarmee deze vorm van toerisme omschreven wordt die typerend zijn voor regeneratief toerisme. Het belangrijkste uitgangspunt van regeneratief toerisme is dat er een netto positieve impact gerealiseerd wordt. Dit betekent dat een bestemming of plaats beter achter gelaten wordt dan het was voor de komst van toerisme. Bij regeneratieve ontwikkeling van toerisme is er sprake van zowel een positieve impact voor de mensen van een plaats (bewoners en ondernemers) als de bezoeker en omgeving (inclusief natuur). Een (netto) positieve impact is afhankelijk van de lokale context en de behoeften die vanuit de locatie en gemeenschap op locatie naar voren gebracht worden. Wat netto positieve impact betekent moet dus ook uit de gemeenschap opgehaald worden. Om dit iets behapbaarder te maken, kunnen hiervoor wel verschillende gebieden geïdentificeerd waarbinnen deze positieve impact gemaakt kan worden. Voorbeelden hiervan zijn een positieve impact maken op natuur en ecosystemen, de lokale gemeenschap, brede welvaart (welvaart waarbij niet alleen naar economische welvaart gekeken wordt) en een positieve bijdrage leveren aan de lokale cultuur, waarden en kennis¹. Deze kunnen per context verder gespecificeerd of aangevuld worden.

Ondanks dat er een omslag gaande is, is in veel gevallen de groei van het aantal bezoekers en de uitgaven die zij doen nog één van de belangrijkste doelen voor bestemmingen. Regeneratief toerisme trekt oneindige groei van toerisme in twijfel en vraagt een nieuwe manier van denken over toerisme. Toerisme wordt ingezet als middel om andere doelen te bereiken, in plaats van een doel op zichzelf te zijn. Hier kan groei mee gepaard gaan, maar dit is niet per definitie het geval. Het idee is om over het geheel genomen een positieve impact te creëren op zowel sociaal als ecologisch vlak.

1 The Tourism CoLab – Introduction to Regenerative Tourism

Dit vraagt een meer holistische manier van denken over reizen en toerisme die niet primair is gericht op groei en winst. Daarbij is het ook van belang dat toerisme niet als een op zichzelf staande sector wordt gezien, maar als onderdeel van een groter geheel.

Een ander belangrijk kenmerk van regeneratief toerisme is dat het start vanuit de behoefte van de plaats en de lokale gemeenschap. Dit betekent dat er in eerste instantie in kaart gebracht moet worden wat de behoefte van deze gemeenschap is en hoe toerisme hier aan bij kan dragen. Hoe regeneratief toerisme eruit ziet, is dus volledig afhankelijk van de lokale context. Het proces van de gemeenschap betrekken binnen een regeneratief proces vraagt veel tijd en nieuwe technieken. Hoe dit eruit ziet wordt besproken in hoofdstuk 4.

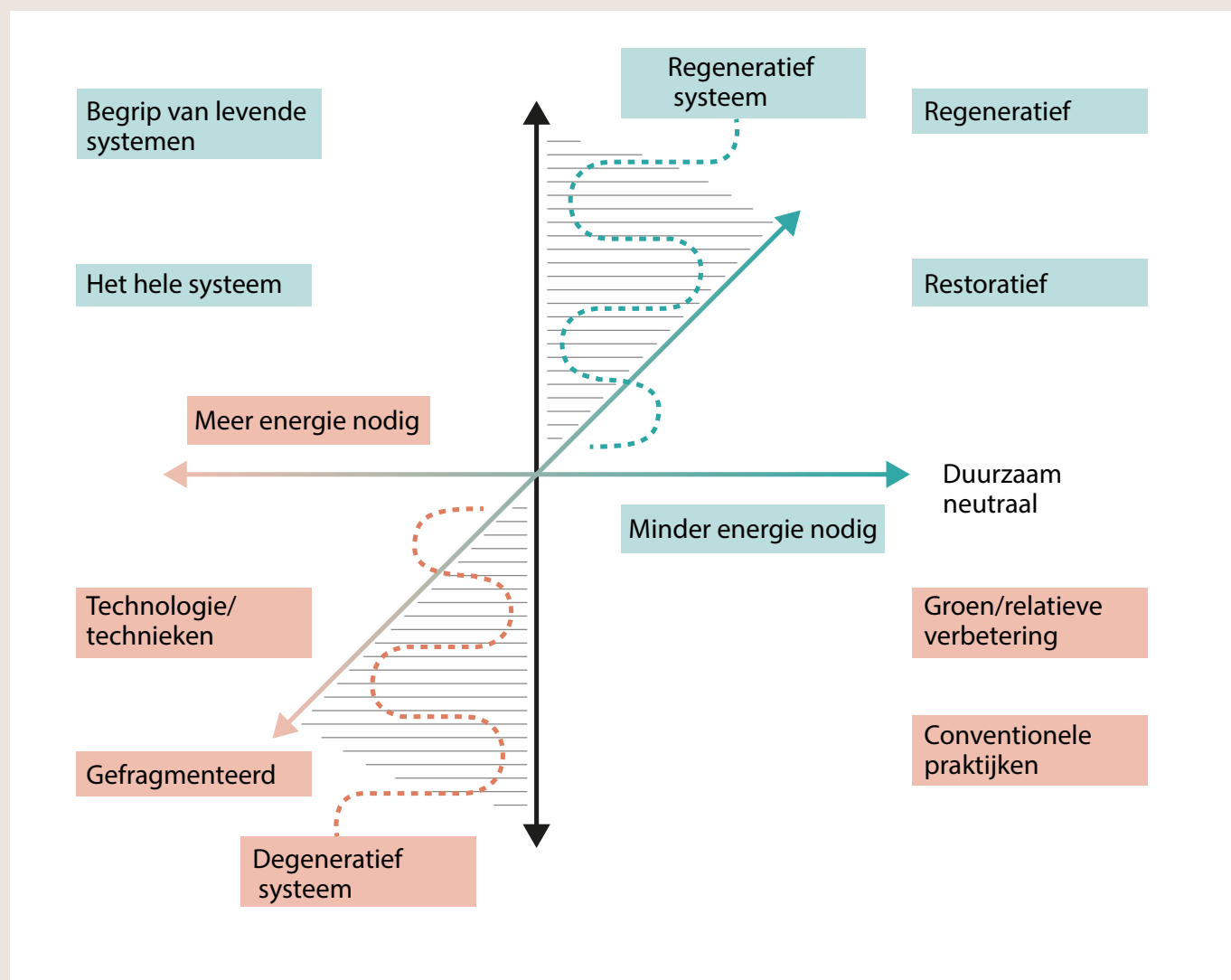
Het concept regeneratie bestaat al heel lang en komt uit inheemse gemeenschappen waarbij mens, plaats en natuur als één geheel worden gezien. Dit wordt ook wel een ecologisch wereldbeeld genoemd. Dit vraagt om een verandering in de manier van denken over- en werken in toerisme. Een transitie of systeemverandering in toerisme is nodig om tot regeneratief toerisme te komen. Hier wordt in hoofdstuk 3 verder op ingegaan.

DE BELANGRIJKSTE EIGENSCHAPPEN VAN REGENERATIEF TOERISME OP EEN RIJTJE:

- Netto positieve impact
- Groei van aantal bezoekers en uitgaven is niet het primaire doel
- (Groeï van) toerisme als middel niet als doel
- Start vanuit de behoeften van de plaats en lokale 'gemeenschap'
- Nieuwe manier van denken, vraagt om een transitie in toerisme (systeemverandering)

2.1 Verschil duurzaam en regeneratief toerisme

Regeneratief toerisme gaat een stap verder dan duurzaam toerisme. Bij duurzaam toerisme ligt de nadruk op het vermijden of minimaliseren van de negatieve impact van toerisme. Een voorbeeld hiervan is het compenseren van de CO₂ uitstoot van een reis. Het grootste verschil met regeneratief toerisme is dat er niet actief een (netto) positieve bijdrage nagestreefd wordt. In de afbeelding hieronder worden de verschillende stappen van degeneratief (negatieve impact) naar regeneratief (positieve impact) ontwikkelen aangegeven. Duurzaam ontwikkelen ligt hierbij in het midden en wordt dus gezien als neutraal. Er wordt geen negatieve impact gemaakt, maar ook niet per se een positieve. Aan de bovenkant van de figuur staan restauratief, ofwel herstellend, en regeneratief. Beide hebben een positieve bijdrage. Bij restauratief is dit een bijdrage aan alle duurzaamheidsaspecten, dus zowel op ecologisch als sociaal vlak. Regeneratief toerisme gaat nog net iets voor door de wereld te zien als een levend systeem waarbij mens en natuur niet gescheiden zijn. Tevens draagt het niet alleen bij aan een positieve impact op lokale schaal, maar tracht het om op bredere schaal een netto positieve impact te realiseren door bij te dragen aan systeemverandering binnen toerisme.

Figuur 1: Van degeneratief naar regeneratief ontwerpen. Aangepast van: The trajectory of environmentally responsible design; from conventional to sustainable to regenerative systems. Bill Reed 2007, Regenesi Group.

3. Systeemverandering: op weg naar een regeneratieve zienswijze

Regeneratief toerisme gaat uit van een nieuwe manier van denken over toerisme. Hierbij wordt het wereldbeeld waarin groei en economische voorspoed voorop staan (veelal ten koste van menselijke en natuurlijke bronnen) vervangen door een zienswijze waarin natuur en mens één zijn en samenwerken. Regeneratief toerisme vraagt niet alleen dat toeristische organisaties of bestemmingen zelf deze zienswijze omarmen, maar ook dat er op de lange termijn op grotere schaal een positieve verandering teweeg gebracht wordt in het bredere toeristische systeem, ofwel een systeemverandering. In de tabel hieronder wordt verder toegelicht hoe dit oude en nieuwe systeem eruit zien en welke verandering dus zou moeten plaats vinden om een transitie naar een nieuw systeem te laten gebeuren. De principes van het nieuwe systeem zijn gebaseerd op het regeneratieve denken binnen toerisme. In de linker kolom van de tabel is weergegeven wat kenmerkend is voor het oude systeem, ofwel de oude manier van denken binnen toerisme. Dit wil niet zeggen dat de hele sector nog compleet in het oude systeem zit. De nieuwe manier van denken over toerisme begint op sommige vlakken al een verandering teweeg te brengen. Echter, voor de volledigheid is hier weergegeven hoe de transitie in zijn totaliteit eruit ziet. In de rechterkolom wordt weergegeven hoe het nieuwe systeem eruit zou kunnen zien, en hoe er op een nieuwe manier over toerisme gedacht zou kunnen worden om tot regeneratief toerisme te komen.

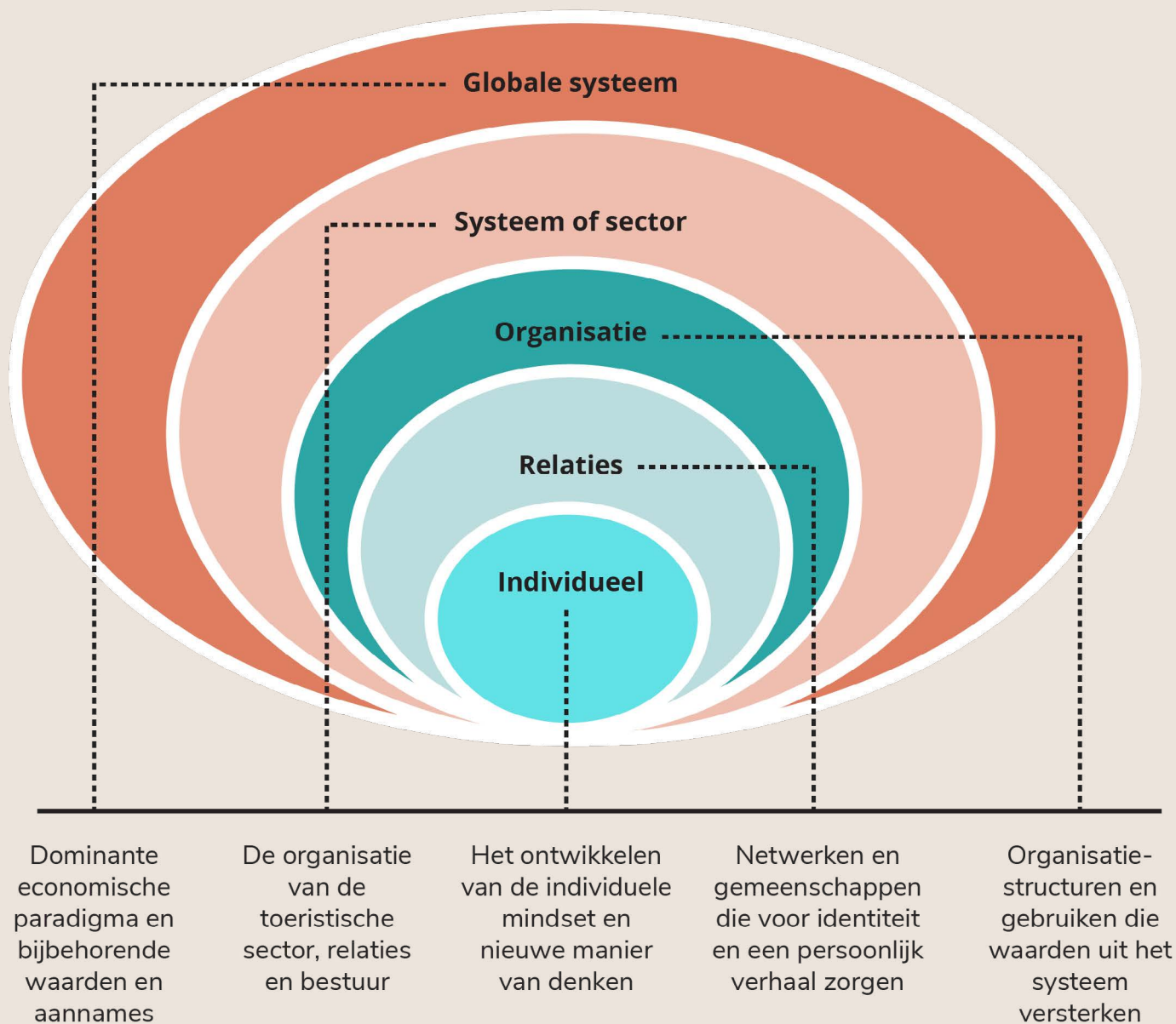

OUDE SYSTEEM	NIEUWE SYSTEEM
Doelen	
Groei als primair doel, altijd groei nastreven.	Groei als middel, het besef dat bestemmingen niet oneindig kunnen groeien, in plaats daarvan floreren.
Toerisme als doel.	Toerisme als middel.
Degeneratief of duurzaam toerisme. (Minder) slecht doen of slechte impact minimaliseren.	Regeneratief toerisme, een plaats beter achter laten dan het daarvoor was.
(Economisch) profijt voor een kleine groep mensen/toeristische industrie.	Toerisme waar iedereen profijt van heeft.
Structuur/organisatie	
Toerisme als op zichzelf staande markt.	Toerisme ingebed in verschillende sectoren en beleidsterreinen.
Mechanisch evenwicht in systeem, toerisme als een gesimplificeerde sector.	Dynamische complexiteit, toerisme als complex systeem, verbonden met andere systemen en uitdagingen.
Top-down probleem identificatie en aandragen oplossing.	Problemen en oplossing komen ook vanuit de gemeenschap.
Oppervlakkig begrip van probleem/uitdaging.	Diep begrip van probleem/uitdaging.
Toerist	
Toeristen op zoek naar de goedkoopste opties.	Toeristen op zoek naar ervaringen.
Waarde ontleen.	Waarde toevoegen.
Ondernemers	
Competitie en exploitatie.	Co-creatie en coöperatie.
Individueel belang.	Collectief belang.
Massaproductie.	Maatwerk.

Overigens is het hierbij van belang om te noemen dat het niet te voorspellen is hoe het nieuwe systeem er concreet in de praktijk uit gaat zien. De principes kunnen in grote lijnen bepaald worden, maar de uitvoering is altijd afhankelijk van de lokale context en behoeften van belanghebbenden in de provincie. Ondanks dat we niet weten hoe het nieuwe systeem eruit ziet, is het van belang dat er een eerste stap gemaakt wordt, en dat er iets in beweging gezet wordt.

3.1 Bijdragen aan de transitie

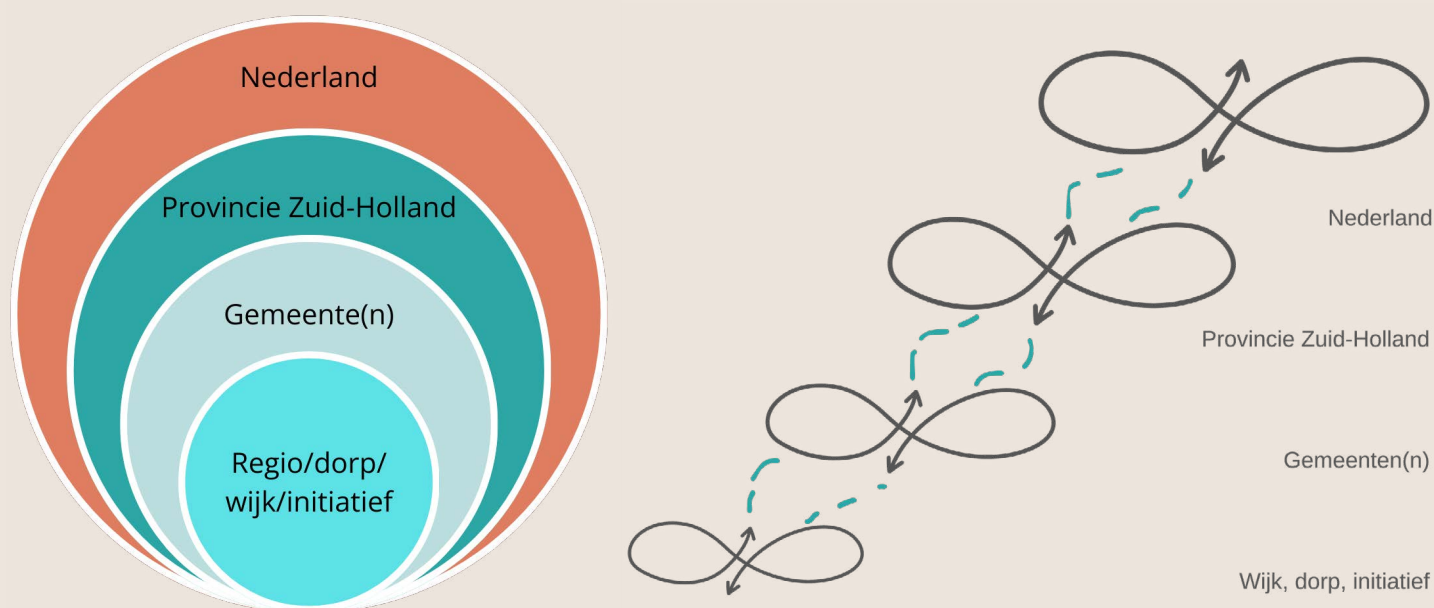
Bijdragen aan een transitie kan behoorlijk abstract en groots lijken en de vraag rijst dan ook, op welke manier de provincie een rol kan hebben in de transitie naar regeneratief toerisme, voor zichzelf én op grotere schaal. Er zijn verschillende niveaus waarop je verandering kunt bewerkstelligen. Door wetenschapper en praktijk expert op het gebied van regeneratief toerisme Dianne Dredge, zijn er vijf verschillende niveaus geïdentificeerd waar je invloed kan uitoefenen om een verandering teweeg te brengen. Deze zijn gebaseerd op het werk van milieuwetenschapper Donatella Meadows. Dit zijn het individuele, relationele, organisatie, sector en het globale systeem (zie Figuur 2)

Figuur 2: Niveaus van invloed. Bron: Dredge (2022)

Bovenstaand onderzoek van Meadows heeft aangetoond dat het meest effectief is om op het individuele niveau aan verandering te werken binnen een transitie. Een verandering in de manier van denken bij het individu zet ook een verandering in gang binnen netwerken, organisaties en uiteindelijk ook in het bredere systeem. Dit kan een individu binnen een overheid of organisatie zijn (in dit geval de provincie Zuid-Holland), maar ook individuen die werken in de toeristische sector of bewoners. Het gaat dus niet alleen over (medewerkers van) de provincie die deze nieuwe manier van denken gaan omarmen, maar dat anderen daar ook in meegenomen worden. Om die reden is het van groot belang om met lokale initiatieven te werken gedurende het proces. Daardoor worden individuen gestimuleerd om met verandering aan de slag te gaan. Het uitgangspunt is dus het individuele niveau van verandering. De impact hiervan zal zich uiteindelijk verspreiden verder het systeem in. Hiermee wordt dus ook indirect aan systeemverandering gewerkt.

Tegelijkertijd kan er door middel van kleinere acties worden gewerkt aan grotere verandering. Volgens systeemtheorie werk je in genestelde systemen, een subsysteem van een groter geheel of systeem. In het geval van de provincie Zuid-Holland zou een subsysteem een dorp, stad of regio binnen de provincie kunnen zijn (zie Figuur 3). Daarbinnen heb je bijvoorbeeld wijken of andere kernen. Zuid-Holland is op haar beurt weer genesteld in het landelijke systeem. Deze systemen hebben invloed op elkaar en kunnen verandering teweeg brengen. Er wordt in kleinere gebieden gewerkt, maar op die manier kan er uiteindelijk ook op grotere schaal een verandering gaan plaatsvinden (zie Figuur 4).

Figuur 3 & 4: Zuid-Holland in genesteld systeem

3.2 De rol van de provincie in transitie en systeemverandering

Wanneer we dit verder vertalen naar de praktijk en de context van provincie, dan wordt er dus eigenlijk tegelijkertijd aan twee kanten gewerkt. Door met lokale initiatieven te werken aan regeneratief toerisme en dit te laten zien aan anderen, kan er als provincie ook aan bredere systeemverandering gewerkt worden. Het is dus van belang om tegelijkertijd in het systeem en áán het systeem te werken. Ondanks dat de verandering het best vanuit het individuele niveau kan plaatsvinden, is er ook zeker sturing en begeleiding vanuit de provincie nodig. Zonder ondersteuning vanuit hogere systemen (in dit geval de provincie) lopen initiatieven op individueel en lokaal niveau snel vast. Binnen het kader van regeneratief ontwikkelen zijn er verschillende rollen die een overheidsorganisatie zoals de provincie Zuid-Holland zou kunnen inzetten, namelijk: faciliteren, verbinden, co-creatief te werk gaan, kennis delen & inspireren, de provincie als lerende organisatie de provincie als wendbare organisatie (handhavend, beschermend of sturend al naargelang behoefte). Op basis van deze rollen in combinatie met de niveaus van invloed zijn de volgende stappen voor de provincie geïdentificeerd om een positieve impact te realiseren en te streven naar regeneratie.

1. BASIS CREËREN

In de eerste stap wordt de basis gecreëerd die nodig is om naar regeneratief toerisme toe te kunnen werken. De provincie gaat hier niet direct aan de slag met activiteiten in de praktijk maar zorgt ervoor dat er een basis is waardoor andere partijen regeneratief toerisme in de praktijk kunnen gaan brengen. Hieronder vallen activiteiten zoals een visie op stellen rondom regeneratief toerisme en het opstellen van randvoorwaarden omtrent hoe regeneratief toerisme eruit ziet en wanneer iets regeneratief is en wanneer niet. Bij het creëren van de basis gaat de provincie ook bij zichzelf ten raade om in kaart te brengen wat er binnen de organisatie van de provincie moet veranderen om gemeenten en initiatieven zo goed mogelijk te kunnen begeleiden bij het in de praktijk brengen van regeneratief toerisme. De hoofdvraag die hierbij gesteld wordt is: welke structuren binnen de organisatie moeten veranderd worden om dit te kunnen doen? Hierbij kan gedacht worden aan het veranderen van financiering/subsidiemogelijkheden voor gemeenten of initiatieven, de manier van samenwerken met aangrenzende beleidsterreinen en mogelijk het aanpassen van huidig beleid rondom toerisme en recreatie. Dit voert uiteindelijk terug naar de kern van de activiteiten van de provincie waarbij de provincie als wendbare organisatie stuurt, handhaaft en beschermt waar nodig. Hierbinnen wordt ook bepaald welke activiteiten wel of juist niet meer kunnen in lijn met de opgestelde visie. Met name wat betreft de ruimtelijke puzzel, één van de hoofdthema's van Zuid-Holland, heeft de provincie een belangrijke sturende rol.

2. FACILITEREN

De tweede stap omvat de faciliterende en verbindende rol van de provincie. Om gemeenten en initiatieven te kunnen begeleiden bij het in de praktijk brengen van regeneratief toerisme zijn er een aantal faciliterende activiteiten die de provincie kan ondernemen. Hieronder vallen bijvoorbeeld het opstellen van richtlijnen rondom regeneratief toerisme

(bijv. op het gebied van co-creatie of netto positieve impact in kaart brengen) die gemeenten handvatten biedt hoe hiermee aan de slag te gaan. Tevens kunnen er workshops of pilots georganiseerd worden waarbij de provincie een actieve faciliterende rol heeft. Daarbij heeft de provincie een rol in het bij elkaar brengen en verbinden van partijen waarbij regeneratieve samenwerkingen tot stand komen. Tot slot kan de provincie vanuit de faciliterende rol subsidieregelingen aanbieden waarbij voorwaarde om in aanmerking te komen is dat het project regeneratief van aard moet zijn.

3. KENNIS VERGAREN EN DELEN

Een laatste stap die voor de provincie is weggelegd, is het vergaren van kennis en deze kennis delen met medewerkers en externe partijen. Als lerende organisatie, ontwikkelt de provincie instrumenten om zichzelf en partners verder te brengen. Hierbij kan bijvoorbeeld ook gedacht worden aan het opstellen van een onderzoeksagenda rondom dit thema. In het kader van kennisdeling kan de provincie regelmatig bijeenkomsten en workshops organiseren om andere partijen te inspireren en te laten leren.

REIZEN NAAR MORGEN – KENNISDELING EN INSPIRATIE DOOR TOERISME VLAANDEREN

Reizen naar Morgen is het denkkader dat is opgesteld voor en door de toeristische sector waarbij Toerisme Vlaanderen een faciliterende rol heeft. Het doel van Reizen naar Morgen is om florerende bestemmingen op basis van regeneratieve principes te ontwikkelen in Vlaanderen. Met dat doel voor ogen vormt Reizen naar Morgen een platform ter inspiratie en kennisdeling rondom dit onderwerp. Er worden regelmatig bijeenkomsten en activiteiten georganiseerd, er wordt kennis over dit onderwerp gedeeld op de website, via hun magazine en via een boek dat in 2020 gepubliceerd is. Daarnaast worden er verschillende pilots opgezet in samenwerking met een aantal bestemmingen in Vlaanderen gebaseerd op het Reizen naar Morgen denkkader (zie ook hoofdstuk 7). Op deze manier draagt Toerisme Vlaanderen niet alleen bij aan het ontwikkelen van eigen bestemmingen op een regeneratieve manier, maar wordt er ook naar gestreefd de visie verder te verspreiden bij allerlei partners, zowel binnen als buiten Vlaanderen.

Figuur 5: Rol van de provincie Zuid-Holland in regeneratief toerisme

Ondanks dat co-creatie een belangrijk onderdeel is van regeneratief ontwikkelen is deze meer op de achtergrond aanwezig bij de provincie. Kennis ophalen over de behoeften en ervaring van bewoners lijkt niet haalbaar en gewenst op provinciaal niveau. De provincie is geen bestemming op zichzelf en de verschillen tussen onderlinge steden, regio's en dorpen zijn groot. Logischer is dus om per specifieke context deze input op te halen. De provincie Zuid-Holland gaat dus in eerste instantie niet zelf actief aan de slag om uit de gemeenschap op te halen welke behoeften er zijn en welke projecten of initiatieven hierop ontwikkeld kunnen worden. Co-creatief te werk gaan kan wel bijvoorbeeld in samenwerkingen met verschillende gemeenten die op hun beurt weer kennis ophalen en in co-creatie werken met hun gemeenschap. Daarnaast is het ook van belang dat de provincie nadenkt over hoe co-creatie op andere niveaus gestimuleerd kan worden en een harde voorwaarde blijft voor regeneratief ontwikkelen. Hoe de gemeenschap betrokken kan worden en hoe co-creatie eruit kan zien wordt in het volgende hoofdstuk besproken.

4. Hoe betrek je de gemeenschap

De gemeenschap bestaat uit veel verschillende actoren. Dit hoeven niet allemaal mensen te zijn die direct iets te maken hebben met- of merken van toerisme. Onder de gemeenschap vallen onder andere bewoners, ondernemers, toeristische bedrijven, externe partijen die toeristen naar de stad brengen, overheden en de DMO/CMO. Elk individu uit de gemeenschap betrekken is vrijwel onmogelijk. Tegelijkertijd is het wel belangrijk om zoveel mogelijk mensen de kans te geven om mee te doen. Participatie kent een verantwoordelijkheid vanuit twee kanten. Vanuit de gemeenschap om deel te nemen wanneer de mogelijkheid zich voordoet en vanuit de facilitator om zo toegankelijk en beschikbaar te zijn als mogelijk. Daarnaast verschilt het per context en schaal wie er betrokken worden – voor een wijk binnen een stad zal dit anders zijn dan voor een hele regio. Van belang is dat kennis uit een diversiteit aan mensen opgehaald wordt en er niet op vertrouwd wordt dat slechts een aantal individuen expertise hebben. Bij de start van een traject moet dus goed nagedacht worden over wie er betrokken kunnen worden en op welke manieren om het zo inclusief mogelijk te maken en grote diversiteit aan input bij elkaar te brengen.

Om ervoor te zorgen dat mensen op een waardevolle manier mee kunnen doen en kunnen bijdragen, is het van belang dat mensen eerst de tools krijgen om deel te kunnen nemen. Ze moeten de tools krijgen om te leren hoe ze co-creatie kunnen toepassen en hoe ze collaboratief kunnen denken. Er zijn bepaalde tools en vragen om deze manier van denken te stimuleren en hoe dit gesprek gevoerd kan worden. Dit wordt in sectie 4.2. besproken.

4.1 Hoe ziet een co-creatief proces eruit?

Een belangrijk kenmerk van regeneratief toerisme is dat de gemeenschap actief betrokken wordt. Toerisme wordt ontwikkeld via de gemeenschap en is niet iets dat hen wordt opgelegd. De gemeenschap is onderdeel van het hele proces, dit houdt in: het identificeren van problemen en pijnpunten, het in kaart brengen van behoeften en wensen, en de uitvoering van projecten. Dit is geen makkelijk en snel proces. Er is dan ook geen vastgestelde tijdsduur voor een participatietraject. Wat wel vast staat is dat een traject waarin je mensen echt wilt betrekken, problemen wilt identificeren en ideeën wilt genereren, een langdurig traject is. Eenmalig een enquête rondsturen of een interview ronde houden is in dit geval niet voldoende. Afhankelijk van de context en de grootte van de gemeenschap duren de meeste inventarisatie trajecten rondom regeneratie (bijvoorbeeld om een gemeenschappelijke visie op te stellen) tussen 9 en 18 maanden. Tijdens zo'n traject kunnen er verschillende activiteiten plaats vinden waaronder diepgaande (groeps)gesprekken en workshops. Eén manier om mensen te betrekken is om een activiteit te organiseren en daar mensen voor uit te nodigen. Echter geeft dit ook een bepaalde bias van mensen die geïnteresseerd zijn en graag willen deelnemen. Een alternatief om een bredere groep mensen aan te spreken is om als 'onderzoeker' ook zelf de bewoners op te zoeken, bijvoorbeeld in een café, supermarkt of bibliotheek.

PARTICIPATIETRAJECT OP FLINDERS ISLAND, AUSTRALIË

Op Flinders Island, een klein eiland met zo'n 900 inwoners is een uitgebreid participatietraject gestart om toerisme op het eiland een nieuwe richting te geven. Hierbij staat voorop dat de interesses van bewoners en het eiland verweven zijn met de ontwikkeling van toerisme. Het traject heeft in totaal 18 maanden geduurd en bestond uit verschillende activiteiten waaronder workshops, openbare bijeenkomsten, interviews, enquêtes, rondetafelgesprekken en een incubatieprogramma. Op Flinders Island is er ook gewerkt met ansichtkaarten met daarop foto's van het eiland gemaakt door bewoners waarop verschillende vragen gesteld werden. Deze werden bijvoorbeeld geplaatst in cafés en konden daar ook weer achter gelaten worden nadat deze ingevuld waren. Daarnaast konden antwoorden ook via een QR code op de kaart digitaal opgestuurd worden. De vragen richtten zich op zowel bewoners, ondernemers en bezoekers. Op deze manieren is getracht om deelname zo laagdrempelig en toegankelijk mogelijk te maken voor de gemeenschap. Binnen deze activiteiten werd stap voor stap toegewerkt naar een gemeenschappelijke visie voor het eiland. Uiteindelijk is alle opgehaalde kennis en input samengebracht om tot een toekomstbeeld voor het eiland te komen. Deze is voorgelegd aan de gemeenschap om na te gaan of het overeenkomt met hun ervaring. Dit toekomstbeeld vormt de basis voor de uitvoering van de toeristische strategie van Flinders Island.

Bron: <https://www.islanderway.co/regenerative-tourism>

4.2 Regeneratieve vragen stellen

Wanneer het gaat om het betrekken van de gemeenschap, is het van belang om op een andere manier vragen te stellen dan gebruikelijk is. Met regeneratief toerisme wordt er gestreefd naar een nieuwe toekomst en een andere manier van denken. Hierbij horen ook nieuwe vragen die ingezet kunnen worden om dit doel te bereiken. Deze nieuwe soort vragen doen een beroep op de creativiteit en het open staan voor een nieuwe manier van denken. De lokale gemeenschap wordt daarmee onderdeel van het zoeken naar een oplossing in plaats van dat er top-down bedacht wordt hoe het probleem opgelost wordt en hoe (regeneratief) toerisme ontwikkeld wordt. Hierbij wordt uitgegaan van het positieve en de mogelijkheden die er zijn. Dit betekent niet dat problemen niet genoemd mogen worden, maar wel dat er nagedacht moet worden over hoe er in nieuwe ideeën gedacht kan worden om een positieve bijdrage te leveren.

EEN WAARDERENDE BENADERING IN MECHELEN

In Mechelen, België, is er in 2019 een pilot gestart om van Mechelen een florerende bestemming te maken gebaseerd op het regeneratieve gedachtegoed 'Reizen naar Morgen' vanuit Toerisme Vlaanderen (zie ook hoofdstuk 7). In dit traject speelde participatie een grote rol. Het participatietraject vond plaats gedurende 10 maanden waarbij zowel bewoners als de sector betrokken zijn. Tijdens dit traject is gebruik gemaakt van de techniek appreciative inquiry waarbij wordt gewerkt vanuit een positieve insteek en gebruik gemaakt wordt van droombeelden. Appreciative inquiry, of een waarderende benadering gaat uit van het idee dat het stellen van waarderende vragen zorgt voor een positieve manier van denken en ontwikkelen. Negatieve kanten of problemen worden niet ontkent of weggewuifd, maar er wordt wel meer aandacht gegeven aan datgene waar meer van gewenst is. Het gaat dus om het benaderen van de situatie vanuit een andere invalshoek.

Er zijn verschillende categorieën waarin regeneratief vragen ingezet kan worden. Ten eerste is het van belang het **PROBLEEM TE IDENTIFICEREN**. Dit wordt niet van bovenaf gedaan, maar is een proces waarbij er een uitgebreide inventarisatie wordt gedaan naar de uitdagingen en problemen waar de gemeenschap tegen aan loopt. De gemeenschap wordt daarmee van begin af aan onderdeel van het proces. Zij vertellen welke problemen er spelen en welke uitdagingen zij hebben. Deze problemen hoeven niet per se binnen het toerisme domein te liggen maar kunnen op allerlei vlakken betrekking hebben. Het is belangrijk dat er eerlijke en diepgaande gesprekken worden gevoerd waarbij er niet gehaast wordt. Alle betrokken partijen moeten in staat zijn (en daar ook in getraind worden) om echt te luisteren.

Voorbeelden van vragen die hierbij passen zijn:

- Wat zijn de uitdagingen/problemen waar we mee te maken hebben en hoe zijn deze verbonden met elkaar?
- Wat ligt er ten grondslag aan deze problemen? (niet alleen de symptomen aanpakken, maar het echte probleem)
- Hoe maken we toerisme onderdeel van de oplossing in plaats van het probleem?
- Wat is jouw grootste uitdaging, en hoe zou toerisme bij kunnen dragen aan de oplossing?

Wanneer de problemen en uitdagingen in kaart zijn gebracht, kan er verder nagedacht worden over de manier waarop toerisme een **POSITIEVE BIJDRAGE** kan leveren aan deze problemen en in het algemeen welke positieve bijdrage toerisme kan leveren aan de plaats en gemeenschap. Vragen die hierbij gebruikt kunnen worden zijn:

- Wat waardeer je al aan deze plek? Wat wil je graag behouden?
- Wat heb je nodig op deze plaats? Wat zou deze plaats beter maken? (i.p.v. wat wil je van toerisme?) Wat zou je graag anders zien?
- Hoe kan toerisme bijdragen aan de condities creëren waardoor dit gerealiseerd kan worden?
- Wat heb jij nodig om te floreren? / Wat is er nodig voor de gemeenschap om te floreren? Wat heeft deze plek nodig om te floreren?
- Wat kun jij doen om daaraan bij te dragen?

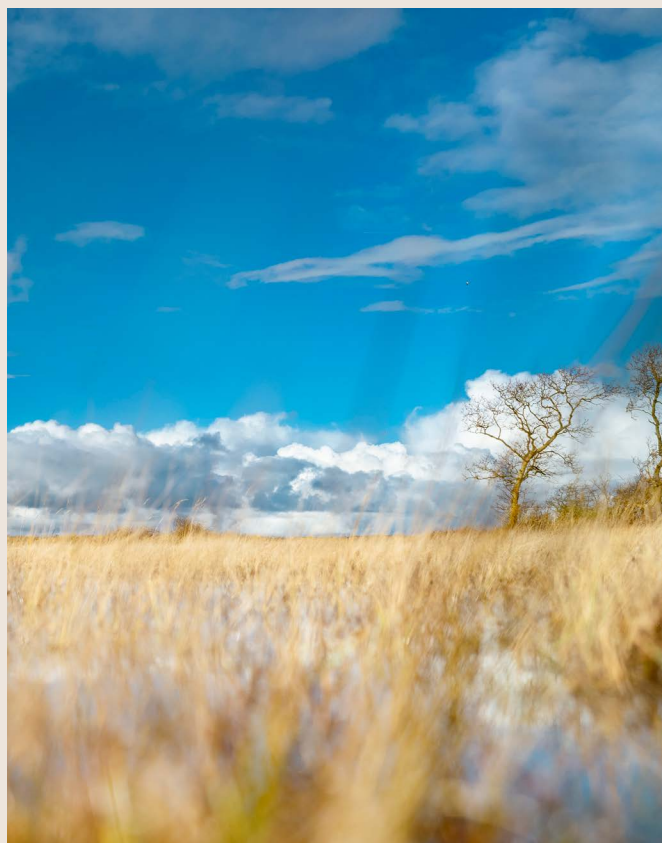
Een veel gebruikte techniek is het opstellen van een toekomstbeeld, deze wordt samen met de gemeenschap opgesteld op basis van bovenstaande vragen. Wat je uiteindelijk te weten wilt komen is: wat wil de gemeenschap voor de toekomst? En wat zijn de stappen om daar te komen? Vervolgens wordt hierop gereflecteerd. Vragen die hierbij passen zijn:

- Hoe ziet de toekomst eruit? Hoe ziet toerisme er in een ideale wereld op deze plek er over 10 jaar uit? Wat zijn acties die kunnen helpen om dit te bereiken?
- Wat heeft je geraakt bij het opstellen van dit toekomstbeeld?
- Wat is je hoop of droom bij dit toekomstbeeld?
- Welke concrete acties kunnen we inzetten om naar dit toekomstbeeld toe te werken en toerisme beter te maken?
- Met wie zou je hiervoor willen samen werken?
- Welke rol kun jij innemen? Wat heb jij nodig om die op te pakken? Wie kan jou inspireren of steunen?

Het is daarnaast van belang dat mensen over collectief belang nadenken en niet alleen over individueel gewin. Het collectief belang bestaat uiteraard uit andere mensen of organisaties binnen de gemeenschap, maar ook partijen 'zonder stem', zoals natuur of cultuur. Om de belangen van deze partijen sterker naar voren te laten komen worden vragen gesteld waarbij een persoon bijvoorbeeld de rol van natuur in neemt. Vragen die hierbij passen zijn:

- Als natuur de leiding had over toerisme, wat zou de natuur dan doen?
- Als cultuur en erfgoed de leiding hadden over toerisme, wat zouden ze dan doen?

Deze kunnen verder toegespitst worden op specifieke projecten of plannen (bijvoorbeeld de aanleg van een mountainbike route door een natuurgebied).

4.3 Financiering, co-creatie en regeneratie

Het kan ook waardevol zijn om een bepaalde mate van co-creatie en zeggenschap te verweven in het financieringsproces van regeneratieve projecten. Bewoners en ondernemers kunnen inspraak krijgen over waar bepaalde gelden, zoals de toeristenbelasting, aan besteed kunnen worden. Op die manier wordt co-creatie nog een stap verder getrokken en kan er voor gezorgd worden dat het geld daadwerkelijk terecht komt bij initiatieven waarvoor draagvlak is onder de gemeenschap. Op verschillende bestemmingen wordt hier al mee geëxperimenteerd.

In Nederland wordt er in de gemeente Soest met zo'n soort model gewerkt waarbij ondernemers zeggenschap hebben over de manier waarop de toeristenbelasting besteed wordt. De gemeente stort de inkomsten uit de toeristenbelasting in een fonds en de ondernemers kunnen besluiten waar deze inkomsten in geïnvesteerd worden². Uiteraard heeft niet iedereen altijd dezelfde belangen en kost een proces om tot overeenstemming te komen tijd. Ook hierbij kunnen technieken uit bovenstaande hoofdstukken gebruikt worden om regeneratief en collectief denken te stimuleren. Tevens kan de gemeente randvoorwaarden opstellen waarbinnen uitgaven gedaan kunnen worden, hier zou een regeneratief aspect aan gekoppeld kunnen worden.

In IJsland, Barcelona en op de Balearen wordt de toeristenbelasting expliciet gebruikt om te investeren in regeneratieve projecten. Voorbeelden hiervan zijn investeren in natuurbehoud, restauratie van cultureel erfgoed of community projecten waarbij bijvoorbeeld de kwaliteit van leven in bepaalde buurten wordt verbeterd. Een deel van het geld wordt in sommige gevallen ook besteed aan het ontwikkelen van en onderzoek doen naar mogelijkheden voor duurzaam toerisme. Hoe het geld besteed wordt is afgestemd in overleg met verschillende stakeholders waaronder de toeristische sector, de lokale overheid, bewonersverenigingen, NGO's en wetenschappers³.

Een andere manier waarop over co-creatie en financiering nagedacht kan worden binnen het regeneratieve denken is het oprichten van een gebieds- of ondernemerscoöperatie. Hierbij verenigen verschillende belanghebbenden of ondernemers zich in een coöperatie met een gezamenlijk doel. Niet het belang van één specifieke partij staat hierbij voorop, maar er wordt juist ingezet op een breder belang, bijvoorbeeld de duurzame ontwikkeling van een gebied. Het voordeel van een coöperatie is dat het een onafhankelijke organisatievorm is met beslissingsbevoegdheid die los staat van externe partijen zoals een gemeente of andere financierders. Echter moeten uitgaven wel altijd in lijn zijn met de vooropgestelde missie, die bijvoorbeeld regeneratief van aard zou kunnen zijn. Een coöperatie kan een eigen verdienmodel ontwikkelen (bijv. lidmaatschapsgelden of betaalde activiteiten), maar kan ook (deels) gefinancierd worden middels subsidies van de overheid of toeristenbelasting. Een voorbeeld hiervan in Zuid-Holland is de gebiedscoöperatie Buitenland van Rhoon (gesubsidieerd door de provincie) waarbij onder andere recreatieondernemers, boeren en natuurorganisaties samenwerken om het gebied te ontwikkelen op een manier waarbij natuur, landbouw en recreatie hand in hand gaan⁴.

2 Recron. Een andere kijk op toeristenbelasting.

3 Group NAO. Tourism Taxes by Design (2020). <https://groupnao.com/works/tourism-taxes-by-design>

4 Buitenland van Rhoon (2019). Streefbeeld Buitenland van Rhoon. <https://www.buitenland-van-rhoon.nl/wp-content/uploads/sites/96/2018/06/BuitenlandvanRhoonStreefbeeld.pdf>

5. Randvoorwaarden en succesfactoren

it hoofdstuk worden randvoorwaarden besproken die opgesteld kunnen worden om te toetsen of initiatieven binnen de provincie daadwerkelijk een regeneratieve manier van werken geïmplementeerd hebben of in de toekomst gaan toepassen, en welke instrumenten er mogelijk zijn om dit te toetsen. Dit kan bijvoorbeeld van toepassing zijn voor een subsidieregeling. Ook wordt hier een korte toelichting gegeven over hoe een netto positieve impact in kaart gebracht kan worden en op welke manieren de uitkomsten meetbaar gemaakt kunnen worden.

5.1 Randvoorwaarden

Mogelijke randvoorwaarden die zouden kunnen passen bij een subsidieregeling zijn gebaseerd op de belangrijkste uitgangspunten van regeneratief toerisme.

1. RAADPLEGEN EN BETREKKEN VAN GEMEENSCHAP. HOE WORDT DE GEMEENSCHAP GERAADPLEEGD EN BETROKKEN?

Eén van de belangrijkste eigenschappen van regeneratief toerisme is het op intensieve wijze betrekken van de gemeenschap. Het gaat hierbij niet alleen om eenmalig raadplegen, maar vraagt juist om een actieve betrokkenheid van verschillende leden van de gemeenschap. Een middel om deze betrokkenheid in kaart te brengen is via de participatieladder (zie Figuur 6). Voor een regeneratief traject moet er op de hoogste treden van de participatieladder ingezet worden: coproduceren of zelf organiseren. Eigenaarschap van het probleem en de organisatie van nieuwe initiatieven ligt dan voor een zeer groot deel bij de gemeenschap. Om in kaart te brengen of een project daadwerkelijk een participatieve insteek heeft kan hier verder ook nog gekeken worden naar de hoeveelheid mensen en het aantal verschillende typen stakeholders dat betrokken wordt in het traject.

Figuur 6: Participatieladder. Bewerking van Arnstein, S. R. (2019). A ladder of citizen participation. Journal of the American planning association, 85(1), 24-34. Origineel gepubliceerd in Journal of the American Institute of Planners in 1969.

2. AANSLUITING OP LOKALE OMGEVING. HOE SLUIT HET INITIATIEF AAN BIJ DE LOKALE IDENTITEIT, OMGEVING EN GEMEENSCHAP?

Bij regeneratief toerisme is de kracht dat het aansluit op de identiteit, omgeving en behoeften van de lokale gemeenschap. Om die reden is het van belang dat nieuwe initiatieven hier toonbaar op aansluiten. De vraag is hierbij natuurlijk wel hoe de identiteit van een plek bepaalt kan worden en door wie. In veel gevallen is er ook sprake van meerdere identiteiten die naast elkaar of door elkaar heen lopen. Om met een initiatief aan te kunnen sluiten op de lokale omgeving en identiteit kan er bijvoorbeeld aansluiting gezocht worden op historische culturele en/of natuurkundige stukken waaruit een bepaalde identiteit of omgeving blijkt. Ook kan er bijvoorbeeld aangesloten worden op een bestaande visie- of marketingstrategie voor een gebied, met name wanneer deze is opgesteld in samenwerking met de gemeenschap.

3. POSITIEVE BIJDRAGE. OP WELKE MANIEREN WORDT ER GESTREEFD NAAR EEN POSITIEVE BIJDRAGE EN WORDT ER ACTIEF INGEZET OP HET VERMINDEREN VAN DE NEGATIEVE IMPACT?

Ook de (netto) positieve bijdrage is één van de kenmerkende eigenschappen van regeneratief toerisme. Eén van de randvoorwaarden is dan ook dat er actief ingezet wordt op het maken van een positieve bijdrage. Dit kan in één, maar liefst meerdere, van de gebieden zijn zoals eerder besproken in dit document (natuur en ecosystemen, gemeenschap, brede welvaart, lokale cultuur). Hoe dit er concreet uit ziet, is uiteraard per initiatief en de lokale context daarvan afhankelijk. Doelstellingen moeten dan ook hierop gebaseerd zijn. Van groot belang hierbij is dat er daarnaast ingezet wordt op het verminderen of vermijden van negatieve impact. Er mag geen sprake zijn van een negatieve impact in één van de gebieden zonder dat er moeite gedaan wordt om deze impact zo veel mogelijk te verkleinen.

4. TOERISME ALS MIDDEL EN NIET ALS DOEL. AAN WELKE BREDERE OPGAVEN WORDT EEN BIJDRAGE GELEVERD. BIJVOORBEELD: AAN WELKE PROVINCIALE OPGAVEN WORDT EEN BIJDRAGE GELEVERD?

Onder het kopje positieve impact wordt uiteraard indirect al ingezet op een bredere impact dan alleen de groei van toerisme op zichzelf en de daarmee gepaard gaande economische voordelen. Echter, deze randvoorwaarde heeft betrekking op de concrete bijdrage aan bredere opgaven die spelen in bijvoorbeeld de regio of gemeente. In het geval van de provincie zou een randvoorwaarde kunnen zijn dat het initiatief moet kunnen aantonen dat het bijdraagt aan één of meerdere van de provinciale opgaven en op welke manier(en).

5. DELEN VAN KENNIS. HOE WORDT OPGEDANE KENNIS GEDEELD OM ANDEREN TE INSPIREREN?

Omdat het bij regeneratief toerisme van belang is dat er ook uiteindelijk ook een bredere verandering in het (toeristisch) systeem in gang gezet wordt, is het van belang dat er aandacht besteed wordt door de initiatieven aan het delen van opgedane kennis. Hiermee kunnen andere partijen geïnspireerd raken en leren van wat andere initiatieven al gedaan hebben. Het biedt ook inzicht in de voordelen en mogelijkheden van een regeneratieve aanpak. Hierbij kan ingezet worden op verschillende activiteiten. Eén manier om informatie en kennis te delen is bijvoorbeeld op een verzamelpplatform (mogelijk ontwikkeld door de provincie) waarop alle kennis vanuit de verschillende initiatieven gebundeld wordt. De initiatieven kunnen hier zelf input voor aanleveren. Verder kunnen initiatieven zelf inzetten op het delen van kennis en inspiratie over hun werkwijze via hun eigen website of sociale media. Om ook mensen te bereiken die niet per se naar informatie over dit onderwerp op zoek zijn, kan het ook interessant zijn om op de locatie zelf informatie met bezoekers te delen. Tot slot kan er zelfs ingezet worden op lezingen of workshops om een breder publiek te betrekken en inspireren. Ook hierbij geldt op hoe meer vlakken er ingezet wordt op kennisdeling, hoe beter.

5.2 Checklist regeneratief of niet

Om (nieuwe) initiatieven zelf vooraf een indicatie te geven van de mate waarin zij al regeneratief werken en/of toekomstige plannen passen binnen het regeneratieve denken, kan met een checklist gewerkt worden. Op die manier kunnen initiatieven zelf in kaart brengen waar zij nog verbeterpunten kunnen aanbrengen om regeneratief toerisme in de praktijk te kunnen brengen.

Een voorbeeld van zo'n checklist is opgesteld door de Tourism CoLab (een bewerking van het WWF). Deze vragen kunnen in een aangepaste variant gebruikt worden voor zowel bestemmingen als ondernemers die een initiatief of project willen starten.

- ☒ **CREËERT DE ACTIE LEVEN OF VERMINDERT HET LEVEN?**
- ☐ **HEELT HET DE TOEKOMST OF STEELT HET DE TOEKOMST?**
- ☐ **VERBETERT OF VERMINDERT HET MENSELIJK WELZIJN?**
- ☐ **VOORKOMT HET ZIEKTE OF PROFITEERT HET ERVAN?**
- ☐ **CREËERT OF ELIMINEERT HET LEVENSONDERHOUD?**
- ☐ **HERSTELT OF DEGRADEERT HET LAND?**
- ☐ **VERHOOGT HET DE OPWARMING VAN DE AARDE EN DE DAARMEE SAMENHANGENDE EFFECTEN, OF VERMINDERT HET DEZE?**
- ☐ **DIENT HET MENSELIJKE BEHOEFTE OF PRODUCEERT HET NIEUWE BEHOEFTE?**
- ☐ **VERMINDERT HET DE ARMOEDE OF VERGROOT HET DEZE?**
- ☐ **BEVORDERT HET DE MENSENRECHTEN OF ONTNEEMT HET DEZE? (BIJVOORBEELD VOEDSEL, ONDERDAK, GERECHTIGHEID, ENZ.)**
- ☐ **BIEDT HET WERKNEMERS GOEDE BANEN OF VERGROOT HET HUN KWETSBAARHEID?**

Een variatie hierop is een 'scorekaart' waarbij in kaart gebracht kan worden in welke mate een initiatief of bestemming regeneratief is of niet. In 1969 is door Malcom Wells een regeneratieve checklist voor architectuur en bouw opgesteld. Deze is door Destination Canada aangepast en toegespitst op toerisme (zie Figuur 7). Voor elke factor is er een negatieve score (-100 tot -25 voor degeneratief) en positieve score (+25 tot +100 voor regeneratief) opgesteld. Op deze manier kan beter ingeschat worden in hoeverre een project of initiatief een regeneratieve bijdrage levert. Echter moet hierbij wel goed nagedacht worden over hoe deze indicatoren geconcretiseerd kunnen worden en wat het verschil is tussen een score van bijvoorbeeld -100 of -50. Op dit moment is het dus nog geen volledig objectief middel om regeneratief toerisme te meten. Wel kan het stof tot nadenken geven voor initiatiefnemers of projectleiders wanneer zij dit model gebruiken als middel voor een eerste zelfevaluatie. Deze vragenlijst en scorekaart kunnen uiteraard aangepast worden naar de behoeften en

vraagstukken per bestemming. Voor de provincie Zuid-Holland zou het bijvoorbeeld interessant zijn om hier ook vragen aan toe te voegen die verder ingaan op economische en sociaal-maatschappelijke impact. Hierbij kan gedacht worden aan vragen als verbetert het initiatief het woongenot of wordt dit verminderd? Brengt het initiatief voordelen of nadelen voor lokale ondernemers en bewoners? Draagt het initiatief bij aan het vergoten

van de sociale cohesie of vermindert het deze? Zorgt dit initiatief voor een verhoogde druk op gebieden met piekdruk, of verlaagt het deze? Ook specifieke thema's zoals de transitie van het landelijk gebied en toerisme zou hierin verwerkt kunnen worden.

Figuur 7: Checklist regeneratief toerisme Destination Canada

**EVALUATING PROGRESS
towards Regenerating
Thriving Places**

Subject for evaluation

	towards degenerative				towards regenerative				
	- 100 always	- 75 usually	- 50 sometimes	- 25 seldom	+ 25 seldom	+ 50 sometimes	+ 75 usually	+ 100 always	
pollutes pure air									creates pure air
emits carbon									sequesters carbon
pollutes pure water									creates pure water
wastes rainwater									stores rainwater
produces no food									produces its own food
destroys rich soil									creates rich soil
wastes solar energy									uses solar energy
stores no solar energy									stores solar energy
consumes energy disproportionately									consumes energy equitably
imports all its energy									exports energy
destroys silence									creates' silence
dumps its waste unused									consumes its own wastes
needs cleaning and repair									maintaines itself
disregards nature's cycles									synchronizes with nature's cycles
destroys wildlife habitat									provides wildlife habitat
destroys human habitat									provides human habitat
intensifies local weather									moderates local weather
is ugly									is beautiful
discourages community interaction									encourages community interaction
is socially and ecologically exlusive									is socially and ecologically indusive
is a bad neighbor									is a good neighbor

negative score
- 2100 possible

positive score
+ 2100 possible

final score

© Malcolm Wells
with modifications
SBSE @ Quebec City

5.3 Netto positieve impact in kaart brengen

Het realiseren en kwantificeren van een netto positieve impact blijft een ingewikkeld vraagstuk. Om dit te kunnen realiseren moeten alle onderdelen van het systeem en de impact daarop inzichtelijk zijn. Niet alleen de toeristische sector is betrokken bij het in kaart brengen van een positieve impact op een bestemming. Hier zijn veel verschillende sectoren bij betrokken wat het nog complexer maakt. Omdat er geen duidelijk afgebakend veld is waarbinnen de positieve impact duidelijk te zien en te meten is, is het bepalen van de netto positieve impact nogal een flinke opgave. Op dit moment is dit voor de meeste organisaties nog niet haalbaar op de korte termijn. Wanneer is de positieve impact voldoende om het een netto positieve impact te noemen? En betekent dit dat er helemaal geen negatieve impact mag zijn of moet deze in balans zijn met de positieve impact? En wanneer is dit het geval? Dit zijn onder andere vragen die nog meer onderzoek behoeven. Aangeraden wordt om in ieder geval te starten met het individuele niveau van verandering binnen de verschillende gebieden van positieve impact, om vanuit daar de impact verder te laten verspreiden.

5.4 Een regeneratieve manier van ‘meten’

Omdat het regeneratief ontwikkelen van toerisme een nieuwe manier van denken vraagt, vraagt dit ook om een nieuwe manier van nadenken over wanneer een bestemming succesvol is. Van oudsher wordt hierbij voornamelijk gekeken naar bezoekersaantallen, aantal overnachtingen en bestedingen van bezoekers. Regeneratief toerisme vraagt echter om een nieuwe manier van succesfactoren in kaart brengen. Ook wanneer het gaat om de impact van toerisme en het bereiken van een netto positieve impact, is het nodig om breder te kijken en verschillende gebieden van impact mee te nemen. Niet alleen economische impact, maar juist ook ecologische en sociaal-maatschappelijke impact van toerisme zijn van groot belang hierbij. Het in kaart brengen van de impact is ook belangrijk om voortgang richting regeneratief toerisme (tot een bepaalde hoogte) te kunnen monitoren. Naast het opstellen van indicatoren die op kwantitatieve manier gemeten kunnen worden, is het daarnaast van belang om binnen regeneratief toerisme ook aandacht te besteden aan kwalitatieve manieren van de impact in kaart brengen, met name wanneer het gaat om de sociaal-maatschappelijke impact. Eerder onderzoek heeft al aangetoond dat perceptie, en de ervaren impact van bewoners een grote rol speelt en zeer context gebonden is⁵. Wat numeriek een kleine impact lijkt te hebben (bijv. aantal vakantieappartementen, hoeveelheid bezoekers op een specifiek locatie) kan op de ene plaats voor grote problemen zorgen, terwijl hier op een andere locatie helemaal geen overlast van ervaren wordt. Het is daarom belangrijk om deze lokale ervaring mee te nemen in impactstudies rondom toerisme. Dit vraagt vaak een kwalitatieve en deels subjectieve benadering.

Tot slot, worden de uitkomsten en mate van succes (zoals hierboven ook benoemd) mede bepaald door de gemeenschap op basis van hun behoeften en doelen. Het is dan ook niet onverwacht dat de uitkomsten hiervan ook getoetst moeten worden bij de gemeenschap.

5 Nieuwland, S. (2022). Live like a local revisited. A study on sustainable tourism development in cities.

Hoe ervaren zij de ontwikkelingen? Hierbij is het ook belangrijk om na te denken over wie deze impact meet en wie bepaalt hoe dit gedaan wordt. Wordt dit top-down of bottom-up gedaan? Kortom, wordt de gemeenschap betrokken bij het in kaart brengen van de impact en de manier waarop dit gedaan wordt? Het kan van grote toegevoegde waarde zijn om de lokale gemeenschap in dit proces te betrekken. Op die manier kan wat mensen in werkelijkheid ervaren meegenomen worden in dit proces en kan lokale kennis benut worden. Daardoor wordt de kans verkleind dat er belangrijke aspecten die van belang zijn over het hoofd gezien worden. Deze nieuwe manier van impact meten en succes in kaart brengen staat nog in de kinderschoenen. Wel wordt er binnen regeneratief toerisme gesproken over het verschil tussen demonstreerbaar en meetbaar. Omdat het in veel gevallen nog onduidelijk is wat concrete uitkomsten van regeneratief toerisme gaan zijn, is het ook heel ingewikkeld om vooraf al allerlei concrete indicatoren op te stellen. De uitkomsten zijn echter wel demonstreerbaar (bijvoorbeeld door testimonials). Op basis hiervan kunnen uiteindelijk specifiekere (meetbare) indicatoren opgesteld worden.

MIJLPALLEN VOOR SUCCES IN HET STRATEGISCH PLAN HAWAÏ TOURISM AUTHORITY

In het strategisch toeristisch plan voor de periode 2020-2025 van de Hawaiï Tourism Authority wordt gesproken over het verschil tussen een 'measure of success' en een 'milestone for success'. Bij een meetbaar succes gaat het om een numerieke manier van uitdrukken of een doel bereikt is of niet, bijvoorbeeld door middel van percentages of een verschil in uitgaven en inkomsten. Een mijlpaal van succes is een kwalitatieve manier om vooruitgang richting een doel uit te drukken. Dit is vaak een nieuwe activiteit, zoals het starten van een nieuw programma. Een mijlpaal is een gerichte actie die beoordeeld wordt op de uitvoering zoals bedoeld (wel succes) of niet (geen succes). De Hawaiï Tourism Authority gebruikt deze manier van het in kaart brengen van succes om aan te sluiten op de regeneratieve principes die zijn opgenomen in dit plan waarbij niet alles (direct) op kwantitatieve manier gemeten kan worden.

Bron: Hawaiï Tourism Authority Strategic Plan 2020-2025.

6. Regeneratief toerisme en transitie landelijk gebied

Omdat één van de belangrijke thema's van de provincie Zuid-Holland de transitie van het landelijk gebied is, wordt er in dit hoofdstuk extra aandacht besteed aan de kansen en mogelijkheden voor regeneratief toerisme om een rol te spelen binnen deze transitie van het landelijk gebied. De crossovers tussen landbouw en toerisme vinden we met name terug in de vorm van agrotourisme. Regeneratief toerisme kan hier aanvullend een rol in hebben.

6.1 Crossovers tussen agrotourisme en regeneratief toerisme

In landen zoals Italië en Engeland is agrotourisme een welbekend begrip en veel toeristen in deze landen maken gebruik van deze vorm van toerisme. In Nederland is het concept echter nog minder bekend, ondanks dat er mogelijk wel al bedrijven zijn die zich met activiteiten bezig houden die onder agrotourisme vallen. Onder agrotourisme verstaan we alle vormen van recreatie en toerisme op actieve boerderijen en tuinderijen. Activiteiten die hierbij passen zijn een verblijf op de boerderij bijvoorbeeld op een camping of in een B&B of activiteiten overdag zoals plukdagen of workshops. Ook het hebben van een boerderijwinkel waar streekproducten verkocht worden valt onder agrotourisme. Tot slot kunnen er samenwerkingen gezocht worden met nabijgelegen hotels en restaurants om mee samen te werken.

PLATFORM AGROTOERISME - LIMBURG (S)MAAKT JE BETER!

In 2019 is het Platform Agrotourisme in Limburg ontstaan om crossovers te verkennen tussen de agrarische sector en toerisme. Dit is geïnitieerd vanuit de regio gemeenten. In 2021 is het Platform Agrotourisme officieel gestart als coöperatie waarbij de regio en ondernemers samenwerken. Hierbij zijn ondernemers uit de agrarische en leisure sector verbonden om agrotourisme te laten groeien. Voor toeristische ondernemers levert dit meer klanten op en voor agrariërs een ander verdienmodel met aanvullende inkomsten. De mate van toeleiding op toerisme varieert. In sommige gevallen gaan agrariërs iets kleins naast bestaande activiteiten doen, zoals het opzetten van een boerderijwinkel met lokale producten. Anderen gaan zich grotendeels of helemaal toeleiden op toerisme bijvoorbeeld door in te zetten op toeristische accommodaties.

Een concreet voorbeeld van een samenwerking tussen een agrarische- en toeristische ondernemer is de samenwerking van een hotel en een fruitteelersbedrijf. Het hotel verhuurt E-choppers waarmee bezoekers naar de teler gaan, waar ze vervolgens een rondleiding krijgen en fruit kunnen plukken. Bij terugkomst in het hotel wordt er een diner bereid met ingrediënten afkomstig van de teler.

Een groot voordeel voor de agrariër is dat agrotourisme één van de belangrijkste bronnen van economische diversificatie is⁶. Daarnaast kan agrotourisme een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van een gebied, het ontwikkelen van onderscheidend aanbod in de regio en zorgen voor een betere verbinding tussen boer en bewoner.

Tegelijkertijd komt agrotourisme tegemoet aan de vraag vanuit de consument die steeds meer geïnteresseerd raakt in waar zijn eten vandaan komt. Ook is er een steeds grotere vraag naar *slow tourism* en verblijf in een landelijke omgeving. Een belangrijke trend op dit moment binnen agrotourisme is de focus op duurzaamheid en regeneratie. Regeneratieve landbouw wordt dan ook als extra aanvulling gezien op agrotourisme waarbij regeneratief toerisme en regeneratieve landbouw elkaar versterken in de vorm van agrotourisme. Deze regeneratieve vorm van agrotourisme sluit in nog hogere mate aan op de vraag vanuit de consument die op zoek is naar authentieke en unieke verhalen en steeds meer interesse toont in duurzame praktijken. Een voorbeeld uit de provincie Zuid-Holland waarin regeneratieve landbouw en toerisme en recreatie elkaar versterken is Boerderij de Eenzaamheid, een melkveebedrijf die zich recentelijk is gaan inzetten op een omslag naar regeneratieve praktijken. Daarnaast verhuren zij een toeristische accommodatie, is het mogelijk een rondleiding te krijgen op de boerderij en worden hun producten verkocht in een streekwinkel in Leiden.

Regeneratieve vormen van agrotourisme leveren overigens niet alleen voordelen op voor de omgeving. Gemiddeld genomen zorgen zowel regeneratieve landbouw als agrotourisme over het algemeen ook voor een verhoogd inkomen voor de ondernemer. Wanneer regeneratieve landbouw en agrotourisme gecombineerd worden zorgt dit dus niet alleen voor een grote bijdrage aan sociale en ecologische belangen, maar ook voor meer financiële voordelen op de lange termijn⁷. Agrotourisme wordt in dat opzicht ook gezien als middel om extra inkomsten te genereren waarmee de omslag naar regeneratieve landbouw gemaakt kan worden of om agra-riërs compleet over te laten stappen op nieuwe (toeristische) verdienmodellen. Op die manier kan agrotourisme ook mogelijkheden bieden om bij te dragen aan maatschappelijke opgaven zoals de stikstofcrisis en problematiek rondom bodem en water.

-
- 6 Belliggiano, A., Garcia, E. C., Labianca, M., Valverde, F. N., & De Rubertis, S. (2020). The "eco-effectiveness" of agritourism dynamics in Italy and Spain: A tool for evaluating regional sustainability. *Sustainability*, 12(17), 7080.
- 7 Pollock, A. (2021) Why the visitor economy must back regenerative agriculture, now! Regenerative Farmers of America (2023). *Agritourism and Regenerative Farming - Bringing People to The Land*

In onderzoek uitgevoerd door de Universiteit Wageningen in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) wordt ook benoemd dat het wenselijk is voor sommige landelijke gebieden om op regeneratieve vormen van landbouw in te zetten waarbij dit gecombineerd wordt met activiteiten als agrotourisme. Het doel hiervan is om bij te dragen aan brede welvaart en een goed leefomgeving in landelijke gebieden⁸.

Tot slot, kan vanuit het perspectief van regeneratief toerisme door de agrariër ook ingezet worden op initiatieven die een meerwaarde hebben voor bewoners en waarbij de verbinding opgezocht wordt met omgeving. Dit is een nog onderbelicht thema binnen regeneratieve vormen van agrotourisme, maar biedt zeker interessante mogelijkheden. Denk bijvoorbeeld aan een boerderij die ook als ontmoetingsplaats dient voor buurtbewoners of die opleidingsplaatsen biedt aan studenten met een interesse in toeristische activiteiten. Een voorbeeld hiervan binnen Zuid-Holland is boerderij de Buytenhof, onderdeel van de eerder genoemde gebiedscoöperatie Het Buitenland van Rhoon. De Buytenhof is een boerderij die inzet op duurzame landbouwpraktijken, en die tevens dient als plek voor bewoners uit de omgeving als bezoekers om duurzame streekproducten te kopen, de theeschenkerij en pluktuin te bezoeken, de vergaderlocatie te gebruiken, workshops te volgen, en te leren over verschillende (duurzame) landbouwpraktijken. Ook functioneert de Buytenhof als zorgboerderij voor mensen met een verstandelijke beperking met dagbesteding in de horeca of op het land, en zijn er een aantal zorgappartementen voor mensen met een tijdelijke zorgbehoefte⁹.

8 Scholten, M., Bakker, M. & Jongeneel, R. (2021) Perspectieven voor landbouw in een gebiedsgerichte benadering. Perspectieven voor landbouw in een gebiedsgerichte benadering Essay op verzoek van ministerie van LNV.

9 <https://www.buitenland-van-rhoon.nl/gebiedscooperatie/> en <https://debuytenhof.nl/>

6.2 Mogelijke obstakels

In onderzoek naar agrotourisme en duurzaamheid in Italië en Spanje is aangetoond dat de omslag naar agrotourisme lang niet altijd tot duurzame praktijken leidt, ook niet wanneer dit in eerste instantie wel de insteek is. Veel van de activiteiten van agrariërs richten zich vooral op efficiëntie die de ondernemers ten goede komt in financieel opzicht (bijvoorbeeld energie en water besparen). Hoewel dit op zich ook goede ontwikkelingen zijn voor het klimaat, zorgt deze motivatie niet voor een breder effect op het gebied van duurzaamheid. Daarnaast is er het risico dat er standaardisering van het agrotouristisch product plaats vindt, waarbij de lokale context en landbouwpraktijken eigenlijk geen rol meer spelen¹⁰. Het is dus ook van belang om goed te onderzoeken hoe toerisme binnen de landbouw tot eigenheid en regeneratieve praktijken kan leiden, en niet alleen tot een stukje (gestandaardiseerd) toerisme naast de huidige praktijken.

Van groot belang daarbij is uiteraard dat er vanuit de ondernemer een behoefte en motivatie is om toeristisch en regeneratief te ontwikkelen. Daarnaast moeten er ook voldoende kennis en financiële middelen beschikbaar zijn voor agrarische ondernemers om deze overstap te kunnen maken. Het gebrek hieraan is een vaak genoemde drempel om niet op regeneratieve landbouw en/of agrotourisme in te zetten. Kennisontwikkeling en begeleiding in dit proces zijn dus cruciaal voor het faciliteren van deze omslag. Tot slot lijkt samenwerking en communicatie tussen verschillende partijen een belangrijke factor in dit proces waarbij verschillende beleidsafdelingen en sectoren met elkaar in gesprek moeten gaan zowel op regionaal als nationaal niveau.

10 Belliggiano, A., Garcia, E. C., Labianca, M., Valverde, F. N., & De Rubertis, S. (2020). The “eco-effectiveness” of agritourism dynamics in Italy and Spain: A tool for evaluating regional sustainability. *Sustainability*, 12(17), 7080.

7. Voorbeelden

Regeneratief toerisme is nog in opkomst en uitwerkingen in de praktijk waarbij daadwerkelijk een netto positieve impact gerealiseerd wordt zijn schaars. Op dit moment zijn er wel verschillende bestemmingen die experimenteren met regeneratieve praktijken binnen toerisme. Deze beperken zich veelal nog tot het opstellen van een visie of strategisch plan. Niet overal wordt het woord regeneratief toerisme gebruikt maar de onderliggende principes zijn wel regeneratief van aard. Hieronder worden een aantal voorbeelden besproken van bestemmingen wereldwijd die een regeneratieve denkwijze verwerkt hebben in hun visie of strategie.

7.1 Vlaanderen

Eén van de meest uitgewerkte voorbeelden van regeneratief toerisme dicht bij huis, vinden we in Vlaanderen. Hier is door Toerisme Vlaanderen (waarbij de overheid en DMO zich binnen één organisatie bevinden) in de periode 2017- 2021 gewerkt aan een tweetal documenten die uiteindelijk de leidraad vormen voor regeneratief toerisme. Toerisme Vlaanderen spreekt overigens niet expliciet over regeneratief toerisme, maar over florerende bestemmingen. In eerste instantie is er gewerkt aan het document 'Reizen naar Morgen' gewerkt, dat dient als denkkader waarin de rol van toerisme in de toekomst wordt beschreven. Deze is ontwikkeld gedurende een periode van 18 maanden door middel van een co-creatief proces met allerlei belanghebbenden, inclusief bewoners. Hierop volgend is een visie en strategie opgesteld genoemd 'Flora et Labora' met als doel *"In heel Vlaanderen plekken laten floreren voor de bewoner, de ondernemer en de bezoeker en toerisme wordt daarbij een middel en niet meer een doel op zich"*.

In dit document worden vijf kernprincipes beschreven die te herleiden zijn tot regeneratief toerisme:

1. Meerwaarde creëren voor alle belanghebbenden in een goed evenwicht, netto meerwaarde voor alle belanghebbenden op lange termijn realiseren (= netto positieve impact).
2. Verbinding tussen mensen, plekken en activiteiten in een uniek verhaal (= focus op het authentieke en lokale).
3. Participatie, doel: iedereen verantwoordelijkheid laten nemen (= lokale gemeenschap als uitgangspunt)
4. Kwaliteit met ruimte voor innovatie en creativiteit (= o.a. inzetten op kwaliteit en duurzaamheid i.p.v. groei als primair doel).
5. Strategie en kennis gedreven werken (= kennis delen en anderen inspireren en daarmee bijdragen aan transitie/ systeem verandering).

De visie en strategie voor Toerisme Vlaanderen is een uitgebreid en goed doordacht document waarin veel van de regeneratieve principes benoemd en uitgelegd worden. Een sterk punt van dit traject is tevens dat er vanaf de start veel aandacht besteed is aan participatie en co-creatie. Echter, hoe een netto positieve impact er in de praktijk uit komt te zien en wanneer er sprake is van 'voldoende' positieve impact is op dit moment nog niet duidelijk. Als regio zijnde zet Toerisme Vlaanderen zich met name in als facilitator om gemeenten en

regio's te ondersteunen in het ontwikkelen van regeneratief toerisme. Voorbeelden hiervan zijn de regio's Meetjesland die 'Reizen naar Morgen' gebruiken als leidraad voor hun eigen strategie, en de stad Mechelen waar in samenwerking met Toerisme Vlaanderen een eerste pilot is ontwikkeld om van Mechelen een florerende bestemming te maken. In Mechelen wordt er momenteel aan een actieplan gewerkt (in overleg met betrokkenen) dat ook zal bijdragen aan speerpunten vanuit andere beleidsterreinen zoals kinderarmoede, circulair ondernemen en mobiliteit.

7.2 Wanaka, Nieuw-Zeeland

Wanaka is een plaats in Nieuw-Zeeland die vooral bekend staat als vakantieoord gelegen aan een meer met 12.150 inwoners. Buitenactiviteiten in de natuur is de belangrijkste toeristische attractie in Wanaka. In Wanaka wordt er door de regionale toerisme organisatie, Lake Wanaka Tourism, gewerkt aan een visie waarin regeneratief toerisme en een florerende bestemming het doel is. Op basis van feedback van lokale gemeenschappen zijn in een traject van een jaar visie, doel, kernwaarden en richtlijnen voor toerisme opgesteld. Een sterk punt van de visie van Wanaka is dat het vanaf het begin af aan de gemeenschap als uitgangspunt heeft genomen:

"Tourism takes place in and cannot be separated from the community. It is crucial to understand what the people of Queenstown Lakes want from the visitor economy. That is why the destination planning process was designed to be community-driven from the start."

Hieruit vloeit een regeneratief toerisme plan dat gebaseerd is op drie pijlers:

1. Het verrijken van gemeenschappen en verbeteren van de bezoekerservaring
2. Herstellen van het milieu en de bezoekerseconomie CO2 vrij/neutraal maken
3. Economische veerkracht, capaciteit en productiviteit opbouwen

Om regeneratief te kunnen zijn hebben zij als basis voorwaarde gesteld dat toerisme klimaatneutraal moet zijn in 2030. Ook hier betreft het voornamelijk een plan op papier, de concrete uitwerking moet nog volgen waardoor praktijkvoorbeelden op dit moment nog uitblijven.

7.3 Hawaï, Verenigde Staten

In Hawaï is er een strategisch plan voor toerisme opgesteld door de DMO voor de periode 2020-2025 waarbij regeneratieve principes sterk naar voren komen. Het opstellen van dit plan is gestart in 2019 door middel van verschillende stakeholder workshops. Op basis hiervan is het strategisch plan opgesteld. Hierbij zijn vier pilaren geïdentificeerd waarbinnen positieve impact gewenst is. Dit zijn natuurlijke bronnen, cultuur, gemeenschap en brand management. Voor elke pilaar zijn er een doel, leidende principes, strategische keuzes, doelen & maatregelen en concrete acties opgesteld. Ondanks dat er niet specifiek over een netto positieve impact of regeneratief toerisme gesproken wordt, laat dit voorbeeld wel duidelijk zien op welke manieren en op welke gebieden toerisme een positieve bijdrage kan hebben, waardoor een netto positieve impact al een concretere vorm krijgt. Voorbeelden van concrete acties zijn onder andere de volgende:

- Ondersteunen van initiatieven die toeristen aanmoedigen om lokale producten te kopen zodat er minder afhankelijkheid is van import.
- Training aanbieden aan bedrijven organisaties om duurzame/regeneratieve praktijken te ontwikkelen.
- Ondersteuning bieden aan en waarderen van bedrijven die op een maatschappelijke en ecologische manier ondernemen (bijv. inkopen van lokaal voedsel, verminderen van afval, verminderen van fossiele brandstoffen en water gebruik).
- Financiering aanbieden voor evenementen die de lokale cultuur vieren zodat er ervaringen zijn voor zowel bewoners als bezoekers.
- Ondersteunen van sport evenementen die zorgen voor voordeel voor de gemeenschap, maar ook marketing en economisch voordeel.
- Ondersteunen van lokale initiatieven (community projects) die voor een diversiteit zorgen in het toeristisch aanbod en iets bijdragen aan de gemeenschap.

Eén van de concrete acties die hierop aansluit is het initiatief Travel2Change dat is opgezet in samenwerking met de lokale overheid. Travel2Change is een NGO waarbij bezoekers activiteiten kunnen boeken, die ofwel gratis zijn of een kleine vergoeding vragen. Dit zijn verschillende activiteiten (te boeken bij accommodaties of bij het toeristenbureau) waarbij de bezoekers een positieve impact maken door deel te nemen aan een activiteit. Voorbeelden hiervan zijn een wandeltocht waarbij toeristen begroeiing van rotsen en oude artefacten afhalen zodat deze weer zichtbaar worden, invasief zeewier verwijderen tijdens een snorkeltocht om het koraalrif te beschermen of het planten van inheemse bomen om traditionele Hawaïaanse voedselsystemen te herstellen.

7.4 Canada

Een mooi voorbeeld van een bestemming die recentelijk een visie rondom regeneratief toerisme heeft ontwikkeld is Destination Canada. In het document 'A regenerative approach to tourism in Canada' wordt regeneratief toerisme expliciet genoemd en wordt in veel detail uitgelegd wat deze vorm van toerisme inhoudt. Het document begint met een uitleg waarom regeneratief toerisme nodig is en wat regeneratief toerisme betekent in de praktijk. Vervolgens wordt er geschetst hoe er op een regeneratieve manier te werk gegaan zou kunnen worden. Ook hier vormen plaats en de mensen die wonen en werken in die plaats het belangrijkste uitgangspunt. Tevens worden er aantal voorbeelden genoemd van lokale initiatieven die al regeneratief te werk gaan. Dit document vormt een leidraad voor de lange termijn voor allerlei partijen om zich te committeren aan regeneratief toerisme. Als DMO ziet Destination Canada voornamelijk een katalyserende rol voor zichzelf in dit proces waarbij het faciliteren van kennis en verbinding tussen partijen centraal staat. Ondanks dat bijna al deze projecten nog in de kinderschoenen staan, zijn er wel een aantal zaken die deze trajecten gemeenschappelijk hebben. In alle voorbeelden wordt het actief betrekken van gemeenschap en de plaats als uitgangspunt genomen. In alle gevallen heeft er co-creatie plaatsgevonden waarbij bewoners en andere stakeholders betrokken zijn in het opstellen van een visie door middel van workshops, interviews en andere sessies. Dit maakt ook dat er over het algemeen sprake is van lange trajecten die maanden tot zelfs jaren kunnen duren. In alle gevallen wordt er gestreefd naar een positieve impact (al dan niet benoemd als netto) waarbij verschillende gebieden aangewezen worden zoals cultuur, natuur en gemeenschap. Op die manier wordt toerisme dus breder ingezet dan om slechts bezoekersaantallen te verhogen en zo meer inkomsten te genereren. Omdat deze trajecten allen nog in de praktijk uitgewerkt moeten gaan worden, zal de komende jaren moeten gaan blijken hoe de concrete invulling eruit gaat zien.

8. Aanbevelingen

Op basis van voorgaande hoofdstukken heeft regeneratief toerisme een grote potentie om bij te kunnen dragen aan vraagstukken die spelen in de provincie Zuid-Holland, zowel op het gebied van toerisme, maar ook zeker wat betreft andere vraagstukken, waaronder de transitie van het landelijk gebied. Om toerisme op een regeneratieve manier te ontwikkelen is het belangrijk om toerisme op een integrale manier te benaderen én de plaats en de behoeften van de plaats als uitgangspunt te nemen. Op die manier kan regeneratief toerisme bijdragen aan bestemmingen in balans en aan een positieve bijdrage voor mens en natuur. Om dit te kunnen realiseren zijn de volgende aanbevelingen opgesteld.

1. VISIE OPSTELLEN

Om duidelijk te maken waar de provincie naartoe wil bewegen is het van belang dat er een heldere visie opgesteld wordt waarin de principes van regeneratief toerisme terug komen. Belangrijk hierbij is dat duidelijk gemaakt wordt hoe regeneratief toerisme verschilt van andere vormen van toerisme (waaronder duurzaam toerisme) en hoe verschillende partijen (bewoners, ondernemers, gemeenten, CMO's/DMO's) hier een bijdrage aan zouden kunnen leveren. Hoe ziet de toekomst van toerisme in Zuid-Holland eruit? Wat betekent het voor partijen in de provincie Zuid-Holland om regeneratief (toerisme) te gaan ontwikkelen? Welke voorwaarden zijn er verbonden aan regeneratief toerisme en waar moet het aan voldoen? Idealiter wordt deze visie opgesteld samen met partijen uit de sector.

2. EEN START MAKEN

Er is nog veel onbekend over regeneratief toerisme en er zijn weinig concrete praktijkvoorbeelden van bestemmingen die regeneratief ontwikkelen. Ondanks dit gebrek aan kennis op bepaalde vlakken, is het van belang om een start te maken in de praktijk. Het is nu aan bestemmingen om te gaan experimenteren op het gebied van regeneratief toerisme. Op die manier blijft het niet alleen een theoretisch vraagstuk, maar kan er daadwerkelijk een verandering in gang gezet worden. Door te experimenteren met voorbeelden in de praktijk kan er al doende meer kennis opgedaan worden. Dit vraagt uiteraard om een open houding en de bereidheid om in het onbekende te pionieren.

3. FACILITERENDE ROL

De belangrijkste rol die de provincie heeft in het in beweging zetten van de verandering is een faciliterende rol. Van belang is om in te zetten op verandering op het niveau van het individu. Om die reden is het dus ook van belang om bottom-up initiatieven te ondersteunen. De provincie kan dan ook het best inzetten op het stimuleren en begeleiden van lokale initiatieven.

Om tot meer praktijkvoorbeelden te komen, kan de provincie inzetten op pilots met een bijbehorende subsidieregeling waarin de randvoorwaarden voor regeneratief toerisme zijn opgenomen. Op die manier kan kennis vanuit de praktijk opgehaald worden én er een eerste stap richting verandering in gang gezet worden. Uiteraard kan de opgedane kennis vervolgens ook weer gedeeld worden met het netwerk.

Verder is er een belangrijke rol weggelegd voor de provincie wat betreft begeleiding en facilitatie rondom kennis voor initiatieven. Ook voor veel partijen in de praktijk is het niet compleet duidelijk wat regeneratief toerisme precies inhoudt, welke voordelen het heeft en hoe het ontwikkeld kan worden. Hierin kunnen partijen zoals ondernemers, gemeenten, CMO's/DMO's begeleid worden door het aanbieden van kennis. Dit kan door middel van het bundelen van deze informatie in een gids, door het aanbieden van workshops en/of lezingen (bijv. over de regeneratieve manier van denken, het betrekken van de gemeenschap enz.). Hier kan een kwartiermaker voor worden aangewezen. Een persoon binnen de provincie Zuid-Holland die dient als aanspreekpunt voor vragen rondom het ontwikkelen van regeneratief toerisme en die verantwoordelijk is voor het organiseren en delen van beschikbare kennis. Dit kan eventueel gecombineerd worden met het ontwikkelen van regeneratief agrotourisme met betrekking tot de transitie van het landelijk gebied.

4. KENNISONTWIKKELING

Omdat er op dit moment nog niet veel kennis vanuit de praktijk beschikbaar is over het regeneratief ontwikkelen van toerisme, is het van belang dat de provincie ook bijdraagt aan een stuk kennisontwikkeling op dit vlak. Dit kan deels gedaan worden door het ophalen van kennis uit praktijkvoorbeelden door middel van het ontwikkelen van pilots. Tegelijkertijd zijn er ook overkoepelende vraagstukken waar meer onderzoek voor nodig is.

Regeneratief ontwikkelen van toerisme vraagt een nieuwe manier van werken en daarmee ook een nieuwe manier van succes duiden. Over het algemeen is er nog weinig kennis beschikbaar over een het op een nieuwe manier in kaart brengen van de impact van toerisme die past bij regeneratieve praktijken. Zowel het op een integrale manier in kaart brengen van alle factoren die onder sociaal-maatschappelijke en ecologische impact vallen als op een kwalitatieve manier de ervaring van de gemeenschap meenemen is een uitdaging voor de meeste bestemmingen. Dit bemoeilijkt ook het in kaart brengen van de netto positieve impact. Ook hiervan is het niet duidelijk welke factoren en indicatoren hierin meegenomen kunnen worden en op welke schaal dit het best in kaart gebracht kan worden. Tevens is op veel bestemmingen de benodigde data om dit te kunnen uitvoeren niet voorhanden. Het is dus van belang dat hier meer onderzoek naar gedaan wordt om tot een passende meetmethode te komen die op verschillende schaalniveaus uitgevoerd kan worden.

9. Bronnen

- Ammirato, S., Felicetti, A. M., Raso, C., Pansera, B. A., & Violi, A. (2020). Agritourism and sustainability: What we can learn from a systematic literature review. *Sustainability*, 12(22), 9575.
- Bellato, L., Frantzeskaki, N., & Nygaard, C. A. (2022). Regenerative tourism: a conceptual framework leveraging theory and practice. *Tourism Geographies*, 1-21.
- Belliggiano, A., Garcia, E. C., Labianca, M., Valverde, F. N., & De Rubertis, S. (2020). The “eco-effectiveness” of agritourism dynamics in Italy and Spain: A tool for evaluating regional sustainability. *Sustainability*, 12(17), 7080
- Cave, J., & Dredge, D. (2020). Regenerative tourism needs diverse economic practices. *Tourism Geographies*, 22(3), 503-513.
- Demir, Z. (2019) Beleidsnota 2019 – 2024. Toerisme. Vlaamse Overheid. <https://www.vlaanderen.be/publicaties/beleidsnota-2019-2024-toerisme>
- Dredge, D. (2023). The Tourism CoLab – Introduction to Regenerative Tourism
- Dredge, D. (2022). Regenerative tourism: Transforming mindsets, systems and practices. *Journal of Tourism Futures*, 8(3), 269-281.
- Gunderson, L. H., & Holling, C. S. (2002). *Panarchy: Understanding transformations in human and natural systems*. Island press.
- Matunga, H., Matunga, H. P., & Ulrich, S. (2020). From exploitative to regenerative tourism: Tino rangatiratanga and tourism in Aotearoa New Zealand. *MAI Journal: A New Zealand Journal of Indigenous Scholarship*, 9(3), 295-308.
- Meadows, D. H. (1997). *Places to intervene in a system*. Whole Earth.
- NBTC (2023). *Verkenning Agrotourisme*.
- Pollock, A. (2021) Why The Visitor Economy Must Back Regenerative Agriculture, Now! <https://www.linkedin.com/pulse/why-visitor-economy-must-back-regenerative-now-anna-pollock/>
- Raworth, K. (2017). *Doughnut economics: seven ways to think like a 21st-century economist*. Chelsea Green Publishing.
- Really Regenerative. (2023). *Regenerative Resourcing: Dancing with questions*. <https://reallyregenerative.org/2023/01/27/regenerative-resourcing-dancing-with-questions/>
- Reed, B. (2007). Shifting from ‘sustainability’ to regeneration. *Building Research & Information*, 35(6), 674-680.
- Toerisme Vlaanderen. (2018). *Reizen naar Morgen Magazine*.
- Regenerative Farmers of America. (2023). *Agritourism and Regenerative Farming - Bringing People to The Land*. <https://www.regenerativefarmersofamerica.com/regenerative-farmers-of-america-blog/agritourism-regenerative-farming>
- Regenerative Travel. (2020). *The Intersection of Regenerative Agriculture and Travel*. <https://www.regenerativetravel.com/cuisine/the-intersection-of-regenerative-agriculture-and-travel/>
- Rotmans, J. (2021). *Omarm de chaos*. Singel Uitgeverijen.
- The Tourism Space. (2023). *12 powerful questions to foster a regenerative approach in tourism*. <https://www.thetourismspace.com/blog/powerful-questions-foster-regenerative-approach-tourism>